

Frú forseti,

Ég hef lagt fyrir þingið skýrslu mína um störf utanríkisráðuneytisins, og stefnuna í utanríkismálum. Hún er þykk og ítarleg, en það er í stíl við þá staðreynd, að utanríkismál hafa sjaldan verið rædd jafnmikið og á því ári sem liðið er frá síðustu skýrslu. Þar ber vitaskuld tvö mál hæst, ESB og Icesave.

Það síðara er erfiðasta milliríkjadeila sem við Íslendingar höfum glímt við frá upphafi lýðveldisins. Sú deila sýndi, hvað það er mikilvægt að hafa öfluga utanríkisþjónustu. Það var ómetanlegt þá að geta virkjað sendiráðin strax til að tala okkar máli í samskiptum við umheiminn.

Það munaði líka um þjónustuna í upphafi kreppunnar, þegar Íslendingar réru lífróður til að ljúka fyrstu efnahagsáætlun sinni við AGS,

Hún lagðist líka öll á árar þegar Íslendingar unnu það kraftaverk að tryggja fjármögnun við síðustu endurskoðun áætlunarinnar, í harðri andstöðu sterkra þjóða – án þess að Icesave væri lokið.

Því segi ég þetta, að það er stundum sagt að utanríkisþjónustan kosti mikið. En, hv. þm., hún skilar árangri, og ég get sagt án þess að blikna, að í erfiðleikum síðustu missera hef ég verið stoltur af mínu fólki. Ég held líka að allir hafi verið stoltir af hennar hlut þegar Íslendingar sendu á einni nóttu björgunarsveit til Haítí. Þó við værum fjærst vettvangi mætti okkar sveit fyrst á svæðið.

Utanríkisþjónustan á við allar aðstæður að vera skjöldur fyrir Ísland. Hún gerir sín mistök, einsog rannsóknarskýrslan benti á varðandi aðdraganda hrunsins, en af þeim lærum við. Hún á að geta brugðist við fyrirvaralausum áföllum, og eitt af því sem rannsóknarnefndin benti skýrt á, er að stjórnsýslan verður að gæta þess að utanríkisþjónustan sé partur af öllum viðbragðsáætlunum, gegn hvers konar aðsteðjandi vá.

Við Íslendingar þurfum að sýna heiðarleika, áreiðanleika og stöðugleika í samskiptum við aðrar þjóðir. Við þurfum stöðugt að rækta tengsl á öllum stigum. Traust hefur aldrei verið eins mikilvægt og núna. Hlutverk utanríkisþjónustunnar, og utanríkisstefnunnar, er að byggja upp þetta *traust* í samskiptum við önnur ríki. Þannig endurheimtum við orðspor okkar – aðeins þannig.

Frú forseti,

Alþingi tók sl. sumar ákvörðun um að fela ríkisstjórn að sækja um aðild að Evrópusambandinu og leggja niðurstöður samninga í þjóðaratkvæðagreiðslu. Það var lýðræðisleg ákvörðun sem var tekin í kjölfar ítarlegrar umræðu í samfélaginu síðustu ár, og eftir rækilega umræðu hér á Alþingi. Niðurstaðan naut þverpólitísks stuðnings úr öllum flokkum á Alþingi.

Við höfum síðan tekið eitt skref í einu, og stigið þau varlega. Okkar litla en hnitmiðaða stjórnsýsla uppskar lof fyrir vönduð vinnubrögð, ekki síst í tengslum við svör við spurningum framkvæmdastjórnarinnar. Einsog kunnugt er mælti framkvæmdastjórnin með viðræðum við Ísland, álit hennar var mjög jákvætt og gaf þjóðinni háa einkunn. Það var á erfiðum tímum mikilvæg traustsyfirlýsing við okkur Íslendinga.

Þingið hefur lagt mér á herðar þá sjálfsögðu skyldu að hafa sem ríkast samráð um framvindu málsins. Það hef ég kappkostað. Málið er vissulega umdeilt, en um skipan aðalsamningamanns, samninganefndarinnar sjálfrar og samningahópanna tíu ríkir góð sátt, ekki síst við hagsmunasamtök. Aðalsamningamaður okkar, Stefán Haukur Jóhannesson, sendiherra, er reyndasti samningamaður Íslands. Hann er eftirsóttur til að leiða til lykta vandamál annarra ríkja, og nýtur mikillar virðingar heima og erlendis. Ég tel að það sé okkur Íslendingum sérstakt happ að eiga slíkan mann til að leiða jafnvandasamt verk og samninga um aðild að Evrópusambandinu.

Það er mikilvægt að hafa umsóknarferlið eins opið og gagnsætt og hægt er, ekki síst til að eyða tortryggni, og misskilningi, sem jafnvel örlar stundum á hjá stöku hv. þm. og jafnvel dæmi um það hjá bestu mönnum í röðum hæstv. rh. Þessvegna birti ég á Netinu á sínum tíma allar spurningar framkvæmdastjórnarinnar, og svo svör stjórnsýslunnar, jafnóðum og þau voru í mínum höndum.

Í sama anda hef ég ákveðið að fundargerðir samninganefndar og samningahópa verði birtar opinberlega. Samningsafstaða Íslands í einstökum málum verður opinber þegar hún liggur fyrir, og önnur gögn, svo fremi samningafólkið okkar telji það ekki skaða samningshagsmuni Íslands einsog þeir eru á hverjum tíma.

Ég tel líka rétt að veita Íslendingum beina hlutdeild í umsóknarferlinu með því að opna gagnvirka vefsíðu, þar sem borgarar geta í senn haft skoðanir á einstökum málum, en jafnframt haft reglulega samræðu við aðalsamningamann, sérfræðinga, eða ráðherrann sjálfan, eftir því sem tilefni er til. Rafræn stjórnsýsla er á fleygiferð og við Íslendingar eigum að nýta okkur kosti hennar í þessu mikilvæga máli.

Í þriðja lagi mun aðalsamningamaður Íslands halda fundi um allt land á næstunni til að upplýsa þá sem áhuga hafa um næstu skref í umsóknarferlinu. Evrópumálin snerta okkur öll, og sjálfsagt að menn fái það sem er að gerast - beint í æð.

Ég dreg enga dul á að ég lít á Evrópumálin sem grundvöll í endurreisn Íslands. Það hefur aldrei verið ríkari ástæða en einmitt nú til að láta reyna á hvað falist getur í aðildarsamningi.

Við þurfum stöðugleika, við þurfum fjárfestingar, við þurfum að skapa störf, við þurfum að byggja atvinnu- og efnahagslífi þjóðarinnar sem allra traustasta umgjörð. Evrópusambandið er umdeilt, en ég tel að það sé besti kostur Íslendinga til að ná þessum markmiðum sem fyrst. Evrópusambandið hefur, þegar allt kemur í alls, náð veigamiklum árangri í að tryggja stöðugleika með lágri verðbólgu, lágum vöxtum, heilbrigðu viðskiptaumhverfi og viðvarandi hagvexti.

Við verðum að rjúfa þann vítahring verðbólgu, vaxta og verðtryggingar sem er að sliga íslenskur fjölskyldur og þekkist hvergi í Evrópu, nema hér. Verðtryggingin sem hefur hækkað lán allra íslenskra fjölskyldna upp úr öllu valdi er séríslenskt fyrirbæri. Við losnum við það með Evrópu. Kollsteypuhagkerfið er sjálfskaparvíti, sem við losnum líka við, með Evrópu.

Frú forseti,

Frá mínum bæjardyrum snýst aðild ekki síst um það að skapa störf. Í febrúar sl. voru um 15 þúsund manns atvinnulausir. Á næstu árum er gert ráð fyrir að fjölga muni á vinnumarkaði um 2-3 þúsund manns á ári. Á næstu tíu árum þurfum við því að skapa 35 þúsund störf ef vel á að vera.

Atvinnulífið hefur sjálft bent á að nauðsynleg fjölgun starfa muni líklega ekki verða í hinum hefðbundnu greinum, sjávarútvegi og landbúnaði, því með aukinni framleiðni og hagræðingu er störfum þar að fækka. Þannig hefur t.a.m. mjólkurbændum, sem staðið hafa sig vel, fækkað um tæplega 50 % frá árinu 1994, á sama tíma og mjólkurframleiðsla jókst um ríflega 20%.

Atvinnusköpun á Íslandi mun því hvíla á herðum annarra atvinnugreina, og verða í iðnaði, ferðaþjónustu og ekki síst í nýsköpunar- og sprotageiranum. Þar þurfa störfín að verða til, sem tryggja hóflegan hagvöxt og útrýma atvinnuleysi.

Okkur ber skylda til að skapa þessum atvinnugreinum samkeppnishæft rekstrarumhverfi og stöðugleika til að vaxa. Þess vegna snúast Evrópumálin um endurreisn Íslands, um langtímastöðugleika í efnahagsmálum, um aukna fjárfestingu á Íslandi, um atvinnu fyrir alla.

Fyrir hagstjórn í framtíðinni, fyrir atvinnulíf í framtíðinni, er það jafnframt lykilatriði að við eigum kost á öflugum gjaldmiðli. Ég dreg engu á, að ég tel að það sé eftirsóknarvert við aðild, að með henni opnast leið til að Ísland geti um síðir tekið upp öflugan gjaldmiðil, með sterkan bakhjarl, og um leið horfið frá verðtryggingu, notið lágra vaxta, og miklu meiri stöðugleika en við eigum að venjast.

Már Guðmundsson, seðlabankastjóri, lýsti því svo í viðtali að á íslenska hagkerfinu væri hönnunargalli og valið stæði á milli evru með lága vexti og verðstöðugleika, eða krónu með varanlegum gjaldeyrishöftum. Við byggjum ekki upp Ísland framtíðarinnar með varanlegum höftum á viðskiptum við útlönd. Reynslan hefur þar að auki sýnt, löngu fyrir kreppu, að sjálfstæð örmynt lítillar þjóðar verður alltaf í hlutverki gómsætrar bráðar í augum hákarla vogunarsjóðanna.

Þetta þekkja Grikkir í dag jafn vel og við Íslendingar. Þeir fóru ekki að leikreglum einsog þeir hafa sjálfir viðurkennt. Þeir tengdu framhjá. En þeir höfðu öflugan bakhjarl, þeir höfðu ESB. Þessvegna komast þeir í gegnum brimskaflinn þó það kosti þá blóð, svita og tár. Það hefði ekki verið ónýtt fyrir Íslendinga að hafa slíkan bakhjarl þegar við, alveg einsog Grikkir, lentum í heimatilbúnum vanda vegna endurtekinna hagstjórnarmistaka.

Frú forseti,

Ég tel að það sé hægt að tryggja hagsmuni, bæði sjávarútvegs og landbúnaðar, í viðræðunum sem eru framundan.

Íslenskur sjávarútvegur er í fremstu röð. Skv. reglum Evrópusambandsins á ekkert aðildarríkja tilkall til veiðiheimilda í íslenskri lögsögu. Í álit framkvæmdastjórnarinnar kemur líka skýrt fram, að ESB gerir ráð fyrir, að aðild Íslands, hefði þýðingarmikil áhrif á sameiginlegu sjávarútvegsstefnuna. Það gefur tilefni til bjartsýni, því sú staðhæfing felur í sér yfirlýsingu um, að það sé fullt tilefni fyrir ESB að taka tillit til okkar stefnu um fiskveiðar. Í þessu ljósi, og ekki síður vegna viðræðna minna við forystumenn helstu sjávarútvegsþjóða ESB, þá tel ég sterk rök standa til þess að Íslendingar geti meira en haldið sínu í sjávarútvegsmálum innan Evrópusambandsins.

Frú forseti,

Ég átti stóran hluta af bernsku minni á Mýrunum og gamall Mýramaður er í hjarta sínu alltaf sveitamaður. Ég veit mæta vel, að margir telja að aðild verði erfið fyrir landbúnað framtíðarinnar. En það þarf ekki að verða. Ég held að margt muni vinna með okkur í samningum. Við munum í senn njóta smæðar landbúnaðarins, landfræðilegrar einangrunar og ótvíræðrar sérstöðu.

Við vitum að Finnar náðu sérstökum heimildum fyrir sinn landbúnað, og stuðningur við íslenska bændur rúmast innan þess ramma sem norðurslóðastuðningur í Finnlandi leyfir. Á reynslu Finna getum við byggt rök fyrir heimildum sem ganga enn lengra – ef við viljum.

Í kröfunni um fæðuöryggi felast sterk rök. Ísland liggur víðs fjarri matarkistum heimsins. Í viðsjálldri veröld er því engin evrópsk þjóð í jafn ríkri þörf fyrir tryggt fæðuöryggi og Íslendingar. Innan Evrópusambandsins er nú vaxandi áhersla á fæðuöryggi borgaranna, það er orðið forgangsatriði hjá ESB, og landfræðileg einangrun mun því líka skapa okkur sterka stöðu.

Íslenskur landbúnaður býr jafnframt að einstöku erfðamengi, sem hefur hagnýta þýðingu, en er líka eftirsóknarvert út frá sjónarmiði líffræðilegrar fjölbreytni. Hann er einangraður, og framleiðsla hans er mun fábreyttari en á meginlandinu. Allir þessir þættir skapa okkur stöðu í samningum.

Við megum heldur ekki tala niður okkar eigin möguleika. Íslenskur bændur eru að framleiða frábærar afurðir sem ekki bara Íslendingar munu áfram kaupa, heldur eiga líka sterka möguleika á hágæðamörkuðum Evrópu. Með aðild opnast möguleikar fyrir markaðssetningu á grænum og umhverfisvænum hágæðavörum, bæði úr mjólk, kjöti og grænmeti, sem útsjónarsamir bændur framtíðarinnar gætu nýtt sér með glæsilegum árangri. En þeir verða aldrei nýttir ef við trúum ekki á eigin styrk.

Vitaskuld munum við, einsog allar þjóðir sem hafa sótt um aðild, þurfa á sérstökum lausnum að halda til að leysa séríslensk mál. Gleymum því þá ekki að samningasaga ESB er saga sérlausna, þar sem hugvitsamlegum leiðum er beitt á grunni grundvallarreglna til að klæðskerasníða lausnir. Í engum tilvikum hefur Evrópusambandið gengið í berhögg við grundvallarhagsmunir nýrra aðildarríkja.

Gildir þá einu hvort horft er til landbúnaðar í Finnlandi, sjávarútvegs á Möltu, eða sumarhúsaeignar á Jótlandi.

Okkar verkefni núna er að ná fram eins góðum samningi og hægt er. Það, frú forseti, mun ég gera í samræmi við lýðræðislegan vilja meirihluta Alþingis. Ég mun svo glaður lúta þeim úrskurði sem þjóðin upp kveður, og ég veit, að Íslendingar munu taka þá ákvörðun sem er best fyrir þá, best fyrir börnin þeirra, og best fyrir framtíð Íslands.

Frú forseti,

Ísland er eina ríkið sem í heild sinni er staðsett á norðurslóðum, sem nú eru, vonum seinna, að fá aukið vægi í alþjóðamálum. Það stafar einkum af þrennu: Í fyrsta lagi er náttúra og vistkerfi norðursins mjög næm fyrir hlýnun andrúmsloftsins og kalla á rækilegt eftirlit. Í annan stað er þar að finna stóran hluta af ónýttum olíu- og gaslindum heimsins. Í þriðja lagi líta menn til þess að skipaleiðir gætu í framtíðinni opnast milli Kyrrahafs, um Norður-Íshafið yfir til Norður-Atlantshafsins.

Við þurfum að marka mun skýrari stefnu um hlutverk Íslands á svæðinu, ekki síst til að þúkka undir aukinn rétt til þátttöku í pólitískum ákvörðunum sem varða norðurslóðir. Ég tel að stefnan eigi að miðast við eftirfarandi markmið:

Í fyrsta lagi að skipa Íslandi í röð þeirra strandríkja sem eru áhrifamest um þróun mála á norðurslóðum. Það þýðir, að litið verði á Ísland sem fullgilt strandríki á norðurslóðum á sama hátt og Kanada, Rússland, Bandaríkin, Noreg og Danmörku fyrir hönd Grænlands.

Í öðru lagi að þróa lagaleg og landfræðileg rök fyrir aðkomu Íslands að ákvörðunartöku um norðrið. Í því efni þarf að byggja á þeirri staðreynd að efnahagslögsagan er innan norðurskautsins í norðri, og nær til Grænlandshafs

við Norður-Íshafið. Það er því fullkomlega rökrétt að Ísland sé aðili að öllum alþjóðlegum ákvörðunum, sem varða norðurslóðir.

Í þriðja lagi að þróa og afla stuðnings við skilgreiningu á norðurslóðum sem nær bæði yfir norðurskautið og þann hluta af Norður-Atlantshafssvæðinu, sem tengist því nánnum böndum. Það dugar ekki að einblína á þrönga landfræðilega skilgreiningu, heldur ber að líta á norðurslóðir sem víðtækt svæði í vistfræðilegum, pólitískum, efnahagslegum og öryggispólitískum skilningi.

Í fjórða lagi að efla og styrkja Norðurskautsráðið sem mikilvægasta samráðsvettvang um svæðið.

Af sjálfu leiðir þá, að í fimmta lagi þurfa Íslendingar að standa fast gegn hinu svokallaða fimm-ríkja samráði, þ.e. Kanada, Rússlands, Danmerkur, Bandaríkjamanna og Noregs. Slíkur vettvangur grefur undan Norðurskautsráðinu og vinnur því gegn öðrum, þar á meðal Íslandi, sem hafa þar ríkra hagsmuna að gæta.

Í sjötta lagi að vinna að því að byggt verði á Hafréttarsáttmálanum til að skera úr um hugsanlegar deilur í framtíðinni varðandi lögsögu og réttindi á norðurslóðum.

Í sjöunda lagi að stuðla að alþjóðlegum samningum um viðbúnað til eftirlits, björgunar og mengunarvarna, sem verja hagsmuni Íslands á sviði náttúru, veiða og kolefnavinnslu.

Í áttunda lagi að vinna gegn hervæðingu norðurslóða.

Í níunda lagi að taka upp náið samráð og samvinnu við granna okkar í vestri um málefni norðursins. Aukið samstarf okkar og Grænlandinga, meðal annars á sviði orkumála, bæði um olíu og framleiðslu á rafmagni, mun gefa báðum aukið vægi, bæði öryggispólitískt og strategískt.

Í tíunda lagi að styðja réttindi frumbyggja á svæðinu.

Þessum sjónarmiðum þurfa Íslendingar að lyfta alþjóðlega, og ríkisstjórnin mun meðal annars gera það með alþjóðlegri ráðstefnu um norðurslóðir sem haldin

verður hér á landi innan tíðar. Samhliða þurfum við á næstu árum og áratugum að byggja upp aukna þekkingu hér á landi á norðurslóðum.

Frú forseti,

Frá lokum kalda stríðsins hefur skilningur á öryggi þjóða tekið miklum breytingum. Í stað þess að byggja eingöngu á hervörnum byggja nú flestar þjóðir í okkar heimshluta öryggisstefnu sína á mun víðfeðmara öryggishugtaki en áður. Það nær ekki aðeins yfir hefðbundnar varnir heldur tekur í vaxandi mæli yfir annars konar ógnir, sem geta steðjað að innra öryggi ríkja. Þetta sjáum við hjá helstu samstarfsþjóðum okkar.

Í kjölfar breyttra viðhorfa í okkar heimshluta, og ekki síður brottfarar hersins, er næsta verkefni á sviði varnar- og öryggismála að móta nýja öryggisstefnu fyrir Ísland, sem grundvallast á víkkuðu öryggishugtaki, eins og það er skilgreint í Áhættumatsskýrslunni, á borgaralegum gildum og borgaralegum stofnunum.

Hún á að sjálfsögðu að taka mið af því sem er eitt helsta sérkenni Íslands í samfélagi þjóðanna, herleysi, og um leið nánú og virku samstarfi við aðrar þjóðir á þeim sviðum sem við teljum best þjóna hagsmunum okkar.

Í þessu sambandi er rétt að rifja upp, að ein helsta niðurstaða í Áhættumatsskýrslunni var að engar vísbendingar væru um að bein hernaðarógn steðji að Íslandi á næstu árum. Það er í samræmi við mat grannþjóða á eigin öryggi. Um þetta tel ég að hægt sé að skapa breiða sátt meðal Íslendinga og einnig hér á Alþingi, en vitaskuld verður það ekki gert nema allir flokkar komi að þeirri stefnumótun í þverpólitísku samráði.

Ég vil því upplýsa Alþingi um að ég stefni að því fyrir árslok að leggja fyrir þingið tillögu um þverpólitíska stefnumótun um nýja öryggis- og varnarstefnu fyrir Ísland, sem byggir á þeim grunni, sem ég hef hér reifað. Það er

grundvallaratriði fyrir litla þjóð að sem mestur friður ríki um öryggis- og varnarmál.

Frú forseti,

Ég hef í þessari ræðu kosið að nota tímann til að fara ítarlega yfir þau mál, sem mestu varða í dag um utanríkisstefnuna, bæði í samtíð og framtíð, og sömuleiðis skýrt rækilega hugsun mína um mál, þar sem miklu skiptir að við stingum út nákvæma stefnu til lengri tíma.

Það eru vitaskuld mörg önnur mikilvæg viðfangsefni sem ég hefði viljað fjalla um eins og lög um Íslandsstofu; bættu umgjörð um þróunarsamvinnu, mannréttinda- og mannúðar- og jafnréttismál, og mikilvægi þess að stuðla að jafnrétti kynjanna og réttindum kvenna sem ég hef lagt mikla áherslu á hvar sem ég hef komið að alþjóðlegu starfi. Þau, og mörg önnur, eru ítarlega reifuð í skýrslunni sem hv. þm. hafa á borðum sínum við þessa umræðu. Þau munum við án efa ræða í þaula í umræðunni hér í dag.

Ég vil að lokum þakka þinginu, og einkum hv. utanríkismálanefnd fyrir mjög gott samstarf. Ég er, einsog hv. þm. vita, parlamentaristi, og ber djúpa virðingu fyrir þinginu. Ég hef lagt rækt við að upplýsa þingið um allt sem ég tel máli skipta, og lagt mikla áherslu á náð samstarf. Það speglast meðal annars í því, að á þeim tólf mánuðum sem liðnir eru frá því núverandi ríkisstjórn var mynduð, hafa fulltrúar utanríkisráðuneytisins komið 34 sinnum til fundar við nefndina, og ég sjálfur átt með henni tíu fundi. Það er einsdæmi á seinni áratugum, og speglar einbeittan vilja minn til góðs samráðs við Alþingi og utanríkismálanefnd.